

اندازه‌گیری مهاجرت خارجی در استرالیا: الگویی برای ایران

داوود عباسی

● مقدمه

این مقدمات ما را به این حقیقت آگاه می‌کند که اطلاع متقن و درست و کاملی از مهاجران خارجی نه در سرشماری و نه حتی در کل نظام آماری کشور وجود ندارد. در واقع مهاجرت خارجی یکی از حلقه‌های مفقوده در نظام آماری کشور می‌باشد. از این روست که در پیش‌بینی‌هایی که از تغییرات جمعیت ایران صورت می‌پذیرد، نقش عامل مهاجرت، به سبب ناآگاهی از آن، ناچیز یا قابل اغماض فرض می‌شود.^۱

اصلاح این وضعیت و تولید آمار مهاجران خارجی تنها با استقرار یک نظام آمار ثبتی ممکن است. سرشماری و آمارهای نمونه‌ای به دلیل ویژگی‌ها و محدودیت‌های خاص خود، به اندازه‌ی آمارهای ثبتی برای این منظور توانمند نیستند. در این راستا اولین گام مطالعه‌ی تجربه‌ی کشورهای است که در این زمینه فعال بوده و در به کارگیری روش‌های ثبت و اندازه‌گیری مهاجران از سابقه‌ی طولانی و تجربه‌ی کافی برخوردارند. کشور استرالیا در این مورد کشوری است که به دلیل واقع بودن در معرض جریان‌های مهاجرتی و نیز روش‌های خاصی که در برآورد سالانه‌ی جمعیت به کار می‌برد، قابل مطالعه است. این مقاله نگاهی دارد بر روش ثبت مهاجران خارجی و برآورد خالص مهاجران خارجی در این کشور. در این مطالعه به اطلاعات موجود در پایگاه داده‌ی آمار استرالیا (ABS)^۲ استناد شده است.

● گردش کار برآورد خالص مهاجرت

اطلاعات اولیه‌ی مربوط به مهاجرین خارجی در استرالیا از سه منبع تأمین می‌شوند: «کارت‌های سفر»، داده‌های به دست آمده از «گذرنامه‌ها» و «روادیدها». داده‌های این سه منبع توسط «دپارتمان

مهاجرت خارجی، در کنار باروری و مرگ و میر یکی از مؤلفه‌های اصلی و اساسی در تغییرات جمعیتی یک کشور یا منطقه می‌باشد. این عامل، در کشورهایی که به دلایلی در معرض جریان‌های مهاجرتی می‌باشند نقش برجسته و مهمی را داراست. در حال حاضر اطلاع مهاجران خارجی در نظام آمارهای رسمی ایران جای خالی چشمگیری دارد. علاوه بر نبود هیچ آمارگیری نمونه‌ای از مهاجرت که با دقت آماری قابل قبولی جمعیت مهاجران خارجی را در کشور برآورد نماید، هیچ نظام آماری ثبتی نیز با هدف ثبت و اندازه‌گیری دقیق مهاجران وارد شده به کشور و یا خارج شده از آن وجود ندارد. در حال حاضر تنها منبع اطلاع از مهاجران خارجی، به سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن کشور منحصر می‌شود.

اما سرشماری نیز قادر به اندازه‌گیری مهاجرانی که از کشور خارج شده‌اند، نمی‌باشد. در مورد مهاجران وارد شده هم، سرشماری‌های ایران در چارچوب اصول و قراردادهای خود بر آخرین جابه‌جایی فرد مهاجر تأکید دارند و کلیه‌ی اطلاعات مربوط به مهاجرت - از جمله مبدأ آن - بر اساس آخرین جابه‌جایی فرد مهاجر تولید و منتشر می‌شوند. با چنین نگرشی، مهاجران وارد شده از خارج، در صورتی که پس از ورود به کشور حتی فقط یک جابه‌جایی داشته باشند از دید سرشماری در شمار مهاجران داخلی منظور شده و منشأ خارجی آنان از نظر پنهان می‌ماند. بنا بر این، آنچه که معمولاً در سرشماری‌ها تحت عنوان «مهاجران وارد شده از خارج» گزارش می‌شود تنها بخش محدود و شاید کوچکی از این مهاجران است.

داوود عباسی کارشناس سرشماری دفتر جمعیت، نیروی کار و سرشماری مرکز آمار ایران است.

● تغییر روش اندازه‌گیری خالص مهاجرت

ژوئیه سال ۲۰۰۶ نقطه‌ی عطفی در تاریخچه‌ی روش اندازه‌گیری مهاجرت است. تا پیش از این تاریخ قاعده‌ی مورد استفاده برای تشخیص و تفکیک مهاجران از غیر مهاجران قاعده‌ی «۱۲ ماه از ۱۲ ماه» بود. طبق این قاعده کسانی به عنوان مهاجر شناخته می‌شدند که به مدت ۱۲ ماه پیوسته و یا بیش‌تر در استرالیا اقامت یا غیبت داشته باشند (به ترتیب برای مهاجران وارد شده به داخل و مهاجران رفته به خارج). در این صورت مهاجران وارد شده به حساب جمعیت مقیم افزوده شده و مهاجران خارج شده از جمعیت مقیم این کشور کسر می‌شدند. اما در تاریخ یاد شده این قاعده تغییر کرد و پس از آن افرادی به عنوان مهاجر شناخته می‌شوند که در طول یک دوره‌ی ۱۶ ماهه، در مجموع حداقل ۱۲ ماه در استرالیا اقامت یا از آن غیبت داشته باشند. این دوره‌ی ۱۲ ماهه لازم نیست پیوسته باشد و افراد می‌توانند به دفعات از استرالیا خارج یا به آن وارد شده باشند اما باید مجموع دوره‌های اقامت در استرالیا (برای مهاجران وارد شده) و یا غیبت از آن (برای مهاجران خارج شده) حداقل ۱۲ ماه باشد.

دلیل این تغییر روش آن بود که بررسی‌هایی که بر روی رشد جمعیت استرالیا در سال‌های ۱۹۹۶-۲۰۰۱ نشان داد که در صورت تکیه بر ملاک ۱۲ ماه پیوسته، بسیاری از افرادی که سفرهای متعدد دارند و دوره‌ی اقامت یا غیبت آنان با این سفرها به پاره‌های کوچک‌تر تقسیم می‌شود ممکن است به خطا به عنوان افراد غیر مهاجر طبقه‌بندی شوند. این نکته بر محاسبه‌ی تعداد خالص مهاجران اثر گذارده و برآورد جمعیت مقیم استرالیا را دچار خطا می‌سازد. به عنوان مثالی در این زمینه می‌توان

مهاجرت و مرزبانی»^۳ (DIBP) جمع‌آوری و تألیف و تنظیم شده و در قالب «رکوردهای جابه‌جایی»^۴ در «سامانه‌ی پردازشگر مسافرت و مهاجرت»^۵ ذخیره می‌شود. رکوردهای ورود و رکوردهای خروج برای هر مسافر با یکدیگر پیوند شده و مجموعه‌ی این رکوردها هر ماهه در اختیار اداره‌ی آمار استرالیا ABS قرار گرفته و در سیستم OAD^۶ پردازش می‌شود. این فرایند در شکل ۴ ترسیم شده است.

اطلاعات مهم روی کارت‌های سفر رایج عبارتند از نام و نام خانوادگی، شماره‌ی گذرنامه، شماره‌ی پرواز یا نام کشتی، آدرس و مدتی که فرد قصد اقامت در استرالیا را دارد (برای مسافران وارد شده)، شغل، ملیت، تاریخ تولد، کشور مبدأ حرکت (برای مسافران وارد شده) یا کشور مقصد (برای مسافران خارج شده) و تفکیک مسافران به سه گروه:

الف) مهاجران دائم؛

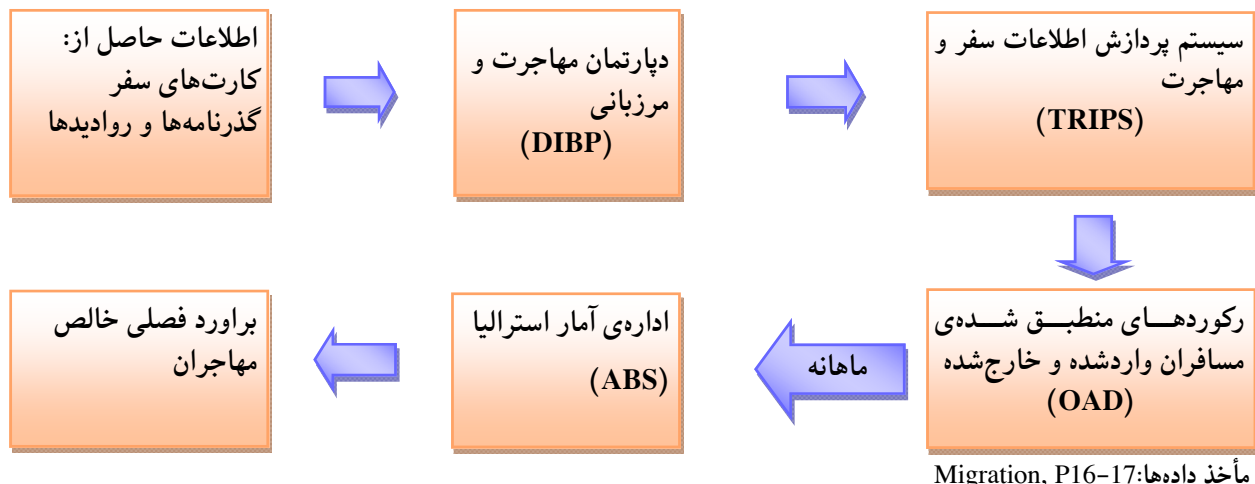
ب) دیدارکنندگان و مسافران موقت؛

ج) افراد مقیم استرالیا که از خارج کشور مراجعت می‌کنند.

در گروه ب برای مسافران وارد شده مدت اقامت مورد نظر، علت مسافرت و کشور محل زندگی و برای مسافران خارج شده‌ی کشور هدف و مدت اقامت مورد نظر در آن کشور نیز پرسیده می‌شود. در گروه ج نیز نام کشور مبدأ حرکت پرسیده می‌شود.

از ژوئیه ۲۰۰۱ دپارتمان فوق، سیستمی را برای پردازش کارت‌های سفر به خدمت گرفته است که مبتنی بر تصویربرداری الکترونیکی کارت‌های سفر و قرائت هوشمند نویسه‌ها^۷ برای استخراج اطلاعات مندرج در این کارت‌ها می‌باشد. استفاده از این تکنولوژی پیشرفت‌های بسیاری را در پردازش اطلاعات کارت‌های سفر به ویژه در زمینه‌ی داده‌های گمشده به ارمغان آورده است.

شکل ۴- گردش کار برآورد خالص مهاجران خارجی (با تلخیص)

مأخذ داده‌ها: Migration, P16-17

می‌کند که تکیه‌کردن بر مدت زمان اقامت اظهار شده توسط مسافران گمراه‌کننده است و باید دوره‌ی اقامت واقعی مهاجران را بر اساس تاریخ ورود و خروج آنان بازسازی کرد.

● نتیجه، الگویی برای ایران

فقدان آمار دقیق از مهاجران خارجی یک خلأ و نقصان بزرگ در نظام آماری ایران محسوب می‌شود که آثار سویی بر برآوردهای جمعیتی و نیز مطالعه‌ی برخی روندها و پدیده‌های اجتماعی در کشور دارد. این مشکل جز از طریق طراحی و اجرای یک نظام آمارهای ثبتي برای مهاجرت حل نخواهد شد چرا که سرشماری و آمارهای نمونه‌ای به دلیل ویژگی‌ها و محدودیت‌های خاص خود، به اندازه‌ی آمارهای ثبتي برای این منظور توانمند نیستند. طراحی چنین نظامی کاملاً عملی بوده و در برخی کشورها به طور موفق پیاده شده است.

این نظام ثبتي باید متکی بر ثبت‌هایی باشد که در لحظه‌ی عبور مسافران از مرز متولد می‌شوند. از این رو نهاد متولی آن نیز باید سازمانی باشد که بر تردهای مرزی اشراف دارد. این سازمان در استرالیا سازمان مهاجرت و مرزبانی است و در ایران نیروی انتظامی می‌تواند چنین نقشی را داشته باشد. از این رو باید اهتمام داشت تا کلیه‌ی تردها در همه‌ی مرزهای زمینی، هوایی و دریایی به طور منظم ثبت و تجمیع و تدوین شوند.

در هنگام ثبت تردها، اطلاعات گذرنامه‌ای و روادیدی منبع غنی و با ارزش اطلاعات هستند و مجموعه‌ی کاملی از اطلاعات فردی مانند نام، سن، جنس، تاریخ تولد، کشور محل تولد، کشور متبوع و کشور مبدأ یا مقصد حرکت را فراهم می‌کند. علاوه بر این اطلاعات مندرج در کارت‌های سفر تا حدودی می‌توانند به عنوان اطلاعات مکمل استفاده شوند. از این رو باید این اطلاعات از طریق ساز و کارهای مشخصی با سرعت و دقت بالا جمع‌آوری شوند.

آنچه پایه‌ی این نظام ثبتي را تشکیل می‌دهد «رکوردهای جابه‌جایی» است. به ازای هر بار عبور از مرز توسط هر مسافر، یک رکورد جابه‌جایی ثبت می‌شود که شامل اطلاعات فردی، گذرنامه‌ای و روادیدی مسافر و همچنین تاریخ عبور از مرز است. تاریخ عبور از مرز یک اطلاع کلیدی و مهم است که تفکیک مهاجران از گردشگران و سایر مسافران بر اساس آن صورت خواهد گرفت.

مجموعه‌ی این «رکوردهای جابه‌جایی» یک بانک اطلاعاتی را تشکیل می‌دهد که TRIPS معادل استرالیایی آن است. این بانک اطلاعاتی باید جهت پردازش‌های آماری در اختیار یک سازمان ملی آماری، مانند مرکز آمار ایران، قرار گیرد. این سازمان می‌تواند برای هر دوره‌ی یک‌ساله، با اتصال رکوردهای ورود و خروج برای هر فرد (و بر اساس تاریخ ورود یا خروج)، مدت زمان اقامت هر فرد را در کشور تعیین کند. البته واضح

به دانشجویانی اشاره کرد که از دیگر کشورها به استرالیا مهاجرت کرده و در این کشور تحصیل می‌کنند. محل اقامت معمولی این افراد کشور استرالیاست و باید قاعداً به عنوان مهاجران وارد شده به این کشور و بخشی از جمعیت آن شمارش شوند. حال اگر این دانشجویان در طول یک سال فقط یک یا دو بار به دلایل مختلف شخصی یا اداری و برای مدتی کوتاه به کشور مبدأ رفته و دوباره به استرالیا مراجعت کنند، دوره‌ی اقامت آن‌ها به دو یا چند دوره‌ی کم‌تر از ۱۲ ماه شکسته می‌شود و اگر «پیوستگی در اقامت (یا غیبت)» ملاک باشد این گونه افراد از زمره‌ی مهاجران خارج خواهند شد.

● جابه‌جایی در طبقات^۹

اداره‌ی آمار استرالیا «جابه‌جایی‌ها»^۹ را به گروه‌های زیر تقسیم می‌کند:

- ◆ جابه‌جایی‌های دائمی
- ◆ جابه‌جایی‌های بلندمدت-که در آن‌ها طول مدت اقامت (و یا غیبت) حداقل یک سال است.
- ◆ جابه‌جایی‌های کوتاه‌مدت-که در آن‌ها طول مدت اقامت (و یا غیبت) کم‌تر از یک سال است.^{۱۰}

مدت اقامت در (و یا غیبت از) کشور اطلاعی است که در کارت‌های سفر از مسافران پرسیده می‌شود. اما آنچه از این طریق به دست می‌آید صرفاً یک اطلاع اظهاری است که «مدت اقامت یا غیبت اظهار شده»^{۱۱} نامیده می‌شود. اما تجربیات و بررسی‌های بعدی نشان داد آنچه در عمل اتفاق می‌افتد ممکن است با مدت اقامت یا غیبتی که فرد در کارت‌های سفر اعلام کرده متفاوت باشد. رویدادهای پیش‌بینی نشده، ارزیابی مجدد از کشور مقصد، دلایل شخصی و عوامل دیگر می‌تواند باعث شود کسی که به قصد اقامت دائمی آمده بود (جابه‌جایی گروه ۱) پس از مدت کوتاهی تصمیم به مراجعت بگیرد و جابه‌جایی او تبدیل به نوع سوم شود و یا برعکس کسی که از ابتدا قصد اقامت کوتاه‌مدت داشته بنا به دلایلی اقامت بلندمدت یا همیشگی را برگزیند. در این صورت «جابه‌جایی در طبقات» اتفاق افتاده یا به عبارتی طبقه‌بندی جابه‌جایی فرد تغییر کرده است.

پیش از سال ۲۰۰۶ این گونه جابه‌جایی‌ها بر اساس مدل‌های آماری تصحیح می‌شد. با این حال، این نکته روشن می‌کند که «مدت اقامت (یا غیبت) اظهار شده» که در کارت‌های سفر اعلام می‌شود، اطلاع قابل اعتمادی نیست و به جای آن باید «از مدت اقامت (یا غیبت) واقعی»^{۱۲} استفاده کرد.

در روش کنونی در واقع با پیوند دادن رکوردهای ورود و خروج هر فرد و محاسبه‌ی فاصله‌ی زمانی بین آن‌ها مدت اقامت یا غیبت واقعی به دست می‌آید و دیگر نیازی به استفاده از مدل‌های آماری نیز نیست. پدیده‌ی جابه‌جایی طبقات از این نظر مهم است که توجه به آن روشن

- ^۲ Australian Bureau of Statistics
- ^۳ Department of Immigration and Border Protection (DIBP)
- ^۴ movement Record
- ^۵ Travel and Immigration Processing System (TRIPS)
- ^۶ Overseas Arrivals and Departures (OAD)
- ^۷ intelligent character recognition
- ^۸ category jumping
- ^۹ movement
- ^{۱۰} migration, glossary P29-30
- ^{۱۱} intended duration of stay/absence
- ^{۱۲} actual duration of stay/absence

منابع

- [1] ABS Web site.
- [2] MIGRATION, 2011 – 12 AND 2012 – 13.

این مقاله در همایش بین‌المللی «مهاجرت: الگوها، پیامدها و سیاست‌ها» در آبان‌ماه سال ۱۳۹۴ به صورت پوستر ارائه شده است.

توضیحات

است که «ورود»‌هایی وجود خواهد داشت که به «خروج» از کشور نینجامیده و فرد از زمان ورود به بعد در کشور اقامت‌گزیده و یا برعکس، «خروج»‌هایی ثبت می‌شوند که منتهی به «ورود» دوباره نشده و طی آن فرد کشور را بدون بازگشت ترک کرده است. با دست یافتن به اطلاع کلیدی و مهم «مدت اقامت»، می‌توان «مهاجران» را از سایر مسافران باز شناخت و تفکیک کرد: هر مسافری که مدت اقامت او در کشور بیش از شش‌ماه باشد یک مهاجر واردشده به کشور است و باید به جمعیت آن اضافه شود. همچنین هر مسافری که مدت غیبت او از کشور بیش‌تر از شش‌ماه باشد یک مسافر خارج‌شده از کشور است و باید از جمعیت کشور کاسته شود. سایر مسافران که مدت اقامت (یا غیبت) آنان از کشور کم‌تر از شش‌ماه باشد مهاجر نبوده و شاید تحت شرایطی تحت عنوان «گردشگر» طبقه‌بندی شوند. واضح است که این دسته از مسافران تأثیری بر موازنه‌ها و معادلات جمعیتی نخواهند داشت.

^۱ پیش‌بینی جمعیت کشور، سال‌های ۱۳۹۱-۱۴۰۰ شمسی بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰، مرکز آمار ایران، دفتر جمعیت، نیروی کار و سرشماری، سال ۱۳۹۲، ص ۸۲.

